

ДЕВІАНТНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ В РЕЙТИНГОВИХ ОЦІНКАХ

Проаналізовано індикатори девіантної соціалізації в Україні. Визначено фактори, що вплинули на їх формування.

Проанализированы индикаторы девиантной социализации на Украине. Определены факторы, повлиявшие на их формирование.

The indicators of Ukrainian deviant socialization are analyzed. The factors that influenced their formation are determined.

Ключові слова: соціальні індекси, соціалізація, девіантна соціалізація.

Соціальне життя суспільства характеризується розмаїттям процесів і явищ, в яких беруть участь різні об'єкти. Ці процеси та об'єкти мають різні ознаки, властивості та якості, а тому для їх характеристики залучаються численні конкретні соціальні показники і системи показників. Соціальні індекси будь-якої країни характеризують визначені характеристики її економіки, такі як: рівень економічної та політичної свободи, корупції, людського розвитку, бідності, революційності, песимістичних настроїв тощо. Ці індекси є відображенням процесів соціалізації суспільства, в тому числі і її девіантної складової.

Слід зауважити, що у вітчизняній науковій літературі з'явилась низка публікацій, у яких безпосередньо або опосередковано розглядалися проблеми соціальних деформацій та ризиків розвитку суспільства. Зокрема, демографічні деформації розвитку суспільних систем в Україні розглядалися в працях У.Садової, Л.Шевчук, проблемам соціального відторгнення присвячено публікації Е.Лібанової, негативні наслідки міграційних процесів для економіки України аналізують П.Леоненко, І.Марков. Проте важливого значення в умовах загострення функціонування соціально-економічних систем набуває оцінка соціальних ризиків розвитку суспільства, що здійснюється впливовими міжнародними організаціями та агенціями (такими як Світовий банк, Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку, Всесвітня організація охорони здоров'я, Програма розвитку ООН, Світовий економічний форум, фонд Heritage Foundation, Transparency International тощо), оскільки саме вони визначатимуть місце України у світовій економіці. Метою пропонованої статті є аналіз насамперед соціальних індексів девіантної соціалізації в Україні в контексті міжнародних рейтингових оцінок, а також визначення чинників їх формування.

Рейтинги соціального розвитку та соціальних ризиків України через призму їх оцінки міжнародними організаціями та агенціями зведено в табл. 1.

Розраховані рейтинги впливових організацій та міжнародних агенцій, на нашу думку, є відображенням тенденцій розвитку процесів соціалізації в Україні. Зокрема, за рейтингом якості життя, який щороку публікує ірландський журнал International Living, з 51 країни, що були досліджені станом на травень 2012 року, Україна займає лише 48 місце поряд з Пакистаном, Філіппінами, Росією, Іраном [2]

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

(у 2010 році з 192 країн, що досліджувались, Україна посідала 73 місце поряд з Марокко, Намібією, Ботсваною) [1].

Таблиця 1

*Індикатори девіантної соціалізації України**

Організація, видавництво, агенція	Назва показника	Рік	Базові показники для розрахунку показника або його економічний зміст	Місце України	Кількість країн у рейтингу
1	2	3	4	5	6
Ірландський журнал International Living	Індекс якості життя	2010	Вартість життя, культура і дозвілля, економіка, навколишнє середовище, свобода, здоров'я, інфраструктура, безпека та ризики, а також клімат	73	192
		2012		48	51
Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку	Індекс сталого розвитку	2011	Розраховується на базі індексу економічної свободи, глобальної конкурентоспроможності, екологічної керованості, людського розвитку	69	107
	Індекс якості життя		Включає: економічну, екологічну та соціальну складову та індекс гармонізації	74	107
	Індекс безпеки життя		Включає: енергетичну безпеку, біологічний баланс, нерівність, сприйняття корупції, доступ до води, глобальне потепління, дитяча смертність, глобальні хвороби, державна нестабільність, природні катастрофи	63	107
ООН	Рівень бідності	2010	Кількість людей, що перебувають за межею бідності (в Україні у 78% населення споживчий кошик на день складає менше 17\$ США)	83	166
Світовий банк	Рівень бідності (1 місце – найвищий рівень, 133 місце – найнижчий)	2011	Кількість людей, що перебувають за межею бідності (в Україні 26,4% населення перебуває за межею бідності, споживчий кошик на день – 3,38\$ США)	98	133
Світовий банк	Рівень добробуту	2011	Середньорічний дохід на душу населення	77	177
Швейцарський банк Credit Suisse	Рівень добробуту	2011	Середньорічний дохід на душу населення (в Україні – 2731 \$ США на рік)	39	40 країн Європи
Програма розвитку ООН	Індекс людського розвитку	2011	ВВП на душу населення, тривалість життя, рівень освіченості населення (доступ до знань)	76	187
Програма розвитку ООН	Рівень поширеності ВІЛ/СНІДу	2011	Показник поширеності ВІЛ серед дорослого населення України становить 0,9%	1	Країни Європи
Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ)	Тривалість життя	2010	У середньому – 68 років; у чоловіків – 62 роки, у жінок 74. Україна займає 7-е місце у світі за швидкістю зменшення населення, 6-е місце у світі за смертністю на 1 тисячу населення, 1-е місце за темпами вимирання населення.	150	223
ВООЗ	Рівень охорони здоров'я	2011	Рівень бюджетних витрат на охорону здоров'я (близько 3% від ВВП)	79	177
ВООЗ	Рівень захворюваності на туберкульоз	2011	Щорічно в Україні діагностується приблизно 40 тисяч випадків туберкульозу і 7,5 тисяч пацієнтів на рік помирають від нього (8 місце у світі за кількістю випадків мультирезистентного до ліків туберкульозу)	2	Країни Європи
Світовий економічний форум	Індекс конкурентоспроможності	2011	Складові індексу: інститути, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я та початкова освіта, вища та професійна освіта, ефективність товарних ринків, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, технологічна готовність, обсяг ринку, конкурентоспроможність бізнесу, інновативність	89	139
4 група (pillar) «Охорона здоров'я та початкова освіта» включає, крім інших складових:				66	139
середньостроковий вплив туберкульозу на бізнес				113	139
кількість випадків туберкульозу				87	139
середньостроковий вплив ВІЛ/СНІД на бізнес				96	139
розповсюдження ВІЛ (статистичні дані)				114	139
дитяча смертність (статистичні дані)				64	139
тривалість життя (статистичні дані)				98	139
Heritage	Індекс економічної	2011	Розраховується як середнє арифметичне із десяти	164	179

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Foundation	свободи		оцінок, які разом утворюють поняття «економічна свобода»: підприємництво, торгова політика, фінансова дисципліна, втручання уряду, монетарна політика, іноземні інвестиції, право власності, банківська сфера, тіньова економіка, праця (зарплата)		
Transparency International	Індекс сприйняття корупції	2011	Індекс корумпованості – це показник, значення якого знаходиться в межах 0-10 (0 – повністю корумпована країна, 10 – корупція відсутня) Україна – 2,3 у 2011 році	152	183
Київський міжнародний інститут соціології у рамках світового проекту WIN-Gallup International	Рівень відчаю та песимізму населення	2011	Рівень депресивних настроїв у суспільстві (в Україні баланс надії-відчаю становить 48%)	7	50
The Wall Street Journal	Індекс революційних настроїв	2011	Рейтинг країн, де можливі протести населення, складений на основі трьох критеріїв: соціальна несправедливість, схильність до революцій та частка витрат на їжу та ліки з загальних витрат у родині. Критерій «соціальна несправедливість» базується на даних щодо індексу корумпованості Transparency International, індексу розвитку людського потенціалу ООН та коефіцієнті Джині, що вимірює дисперсію багатства в суспільстві. Критерій «схильність до революцій включає» три складових: середній вік населення, рівень безробіття в країні, ВВП на душу населення.	22	85
Центр з екологічного законодавства та політики Ельського університету	Індекс екологічного виміру	2012	Включає: санітарний стан навколишнього середовища, забруднення повітря, вода, біорізноманіття та ареали перебування, виробництво природних ресурсів, зміна клімату	102	132

*Джерело: складено автором на основі джерел [1-17]

Найменше балів Україна набрала в категорії «Економіка» – 27. Проаналізувавши рівень процентних ставок, інфляцію, темпи зростання ВВП, ВВП на душу населення, автори дослідження визнали українську економіку у 2010 році однією з найгірших у світі. За економічним критерієм Україна потрапила до трійки найгірших країн. Позаду тільки Зімбабве і Сомалі.

Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку в контексті розрахунку індексу сталого розвитку також розраховує індекси якості та безпеки життя (у 2011 році Україна у рейтингу 107 досліджених країн за даними показниками посіла відповідно 74 та 63 місце) [3]. На показник якості життя найбільший негативний вплив чинили економічна та екологічна складові. Як свідчать розрахунки експертів, вартість життя (житла, їжі, автомобілів і будь-якої побутової техніки тощо) в Україні значно вища, ніж у США, і нітрохи не нижча, ніж у сусідній Польщі, яка вже давно облаштувалася в Євросоюзі. На показник безпеки життя в Україні негативно вплинули високий рівень соціального та майнового розшарування суспільства, дитячої смертності та глобальних хвороб, до яких експерти відносять ВІЛ/СНІД та туберкульоз, а також доступ до питної води та її якість тощо.

Наступним індикатором, що відображає процеси девіантної соціалізації в Україні, є рівень бідності. Бідність в Україні характеризується низкою національних ознак. Зокрема, вони мають прояв у наступному:

- низький рівень життя загалом;
- надмірне соціальне та майнове розшарування;
- висока питома вага людей, що вважають себе бідними.

Кількість людей, які живуть за межею бідності, або рівень бідності в Україні, як наведено в табл. 1, досить різниться у різних джерелах інформації.

За статистикою ООН, у 2010 році за межею бідності в Україні перебували 78% людей [4]. Україна посіла 83 місце за рівнем розвитку суспільства зі 166 країн. ООН зазначає, що абсолютну бідність в Україні начебто подолано. Але відносна бідність, за їхніми мірками, складає 78%. Тобто, в такої частини українців споживчий кошик менший за визнану у світі межу бідності – 17 доларів на день. Загалом експерти відзначають, що за рівнем добробуту Україна посідає одне з останніх місць у Європі, випереджаючи лише Молдову.

Світовий банк повідомляє, що 12,5 млн. українців офіційно у 2011 році перебували за межею бідності (98 місце зі 133 країн) [5]. Середній українець живе на 105 дол. США на місяць, або на 3,38 дол. США на день. За даними Світового банку, 26,4% українців живе у реальній бідності. Такий самий показник у Молдови. Українці живуть трохи краще, ніж вірмени, показник яких становить 28,7%, та значно гірше за грузин (18%) та росіян (13,6%). Що ж до Європи, то показник бідності в Україні на 11% перевищує середньоєвропейський [19].

За опитуванням Всеукраїнської соціологічної служби, у 2011 році лише 6% українців не відчували матеріальних труднощів. 19% опитаних ледве зводили кінці з кінцями, у 38% були гроші на харчі, а придбати одяг чи взуття – складно, у 35% респондентів коштів не вистачало на придбання телевізора або холодильника [21].

За рівнем добробуту у 2011 році Україна посідала 77 місце серед 177 країн світу (згідно з оцінками Світового Банку) [5]. За дослідженням швейцарського банку Credit Suisse, Україна за рівнем добробуту громадян посіла передостаннє місце серед 40 європейських держав. 2011 року середній розмір статку українця становить 2,731 тисячі доларів – лише на 200 доларів більше, ніж у найбіднішій державі континенту – Молдові. Притому, що за останнє десятиріччя пересічний молдаванин збільшив статки майже в чотири рази, а українець – лише утричі.

В європейському розумінні, оцінюючи стан боротьби з бідністю, треба мати на увазі не тільки поточний дохід, але і матеріальну знедоленість пересічних мешканців Європи. Європейське статистичне агентство визначає це поняття як відсутність хоча б трьох з дев'яти матеріальних благ [18]. До них відносяться: можливість оплатити непередбачені витрати й тиждень відпустки в іншому місті хоча б раз на рік; підтримка житла з адекватною для проживання температурою; відсутність затримки платежів за житло, комунальні послуги і т.п.; можливість харчуватись м'ясом, птицею, рибою хоча б через день; наявність пральної машини, телевізора, телефону чи автомобілю. Згідно з даними Євростату, 17% населення ЄС потерпають від матеріальної знедоленості [23]. Розбіжність між країнами за цим показником навіть більш радикальна, ніж за показниками

доходів. Так, наведений набір товарів та послуг не можуть собі дозволити 50% жителів Румунії, 40% – Латвії та 30% – Польщі, Литви, Словаччини та Угорщини. При цьому в деяких країнах (на сході та півдні Європи) матеріально знедолені особи не вважаються формально бідними, оскільки середній рівень доходів у цих країнах надзвичайно низький. За підрахунками Євростату 32 млн. мешканців ЄС є і матеріально знедоленими, і бідними.

За дослідженням, яке провів Інститут соціології НАНУ [20], жебраками себе вважають 5,7% українців. Більш всього убогих (8,4%) – в селах. Серед киян таких 7,0%, а в малих містах – 5,5%.

Про погіршення матеріального становища українців опосередковано свідчать й результати опитування «Українського демократичного кола» [21] на замовлення Інституту політики у 2011 році, які були презентовані у Верховній Раді України. Майже 62% українців стали жити гірше і відчували на собі незадовільний матеріальний стан. При цьому третина опитаних (33,3%) зазначили, що їхнє матеріальне становище не змінилося, і лише 4,0% вважають, що воно покращилось. Кожній десятій українській родині (11,2%) не вистачало грошей навіть на їжу, а двом п'ятим (41,3%), якщо є за що купувати їжу, то нема коштів на одяг чи взуття при тому, що абсолютну більшість населення (97,5%) тією чи іншою мірою хвилювало зростання цін.

На думку експертів, в Україні у більшості людей не вистачає грошей навіть для того, щоб нормально харчуватися [22]. Харчування основної маси людей на межі так званого «біологічного голоду». Одним з проявів цього є епідемія туберкульозу. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, щорічно в Україні діагностується приблизно 40 тисяч випадків туберкульозу і 7,5 тисяч пацієнтів на рік помирають від нього (Україна у 2011 році за захворюваністю на туберкульоз займала 2 місце серед країн Європи, після Росії, та 8 місце в світі за кількістю випадків мультирезистентного до ліків туберкульозу).

У контексті розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності експерти Всесвітнього економічного форуму у Давосі визначають рейтинг країн за кількістю випадків захворювання на туберкульоз та ВІЛ/СНІД, а також за показниками середньострокового впливу туберкульозу та ВІЛ/СНІДу на бізнес. Зокрема, у 2011 році Україна за цими показниками займала у цьому рейтингу відповідно 87 та 113 місце зі 139 країн стосовно туберкульозу та 114 та 96 місце стосовно розповсюдження ВІЛ/СНІДу (серед країн Європи за підрахунками фахівців Програми розвитку ООН за рівнем розповсюдження ВІЛ/СНІДу, Україна посідала перше місце в Європі) [10].

На фоні високих темпів розповсюдження глобальних хвороб в Україні експертами Всесвітньої організації охорони здоров'я визначено низький рівень охорони здоров'я, коли рівень бюджетних витрат на фінансування охорони здоров'я становив у 2011 році близько 3% від ВВП при нормативах не менше 5% від ВВП (за цим показником Україна посіла 79 місце серед 177 країн світу) [12].

Іншим проявом біологічного голоду є скорочення населення України (без війни

втрачено 6 млн. людей), смертність перевищує народжуваність, відбувається процес депопуляції населення. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я у 2010 році Україна за показником тривалості життя знаходиться на 150 місці серед 223 країн. Україна займала у 2010 році 7-е місце у світі за швидкістю зменшення населення, 6-е місце у світі за смертністю на 1 тисячу населення, 1-е місце за темпами вимирання населення. За даними експертів Світового економічного форуму, у 2011 році за показником тривалості життя Україна посідала 98 місце серед 139 країн [10].

У контексті дослідження процесів девіантної соціалізації населення України важливим є також аналіз показників економічної та політичної свободи, коруптованості, розвитку людського потенціалу, міграційної активності населення, настроїв у суспільстві, про які йтиметься в подальших наших публікаціях.

Загалом можна зробити висновок, що головними факторами формування низьких рейтингових оцінок України міжнародними експертами стали низька активність держави у розвитку соціальної сфери. Значні відмінності в Україні порівняно з розвиненими країнами світу щодо тенденцій демографічного розвитку, рівня, умов та якості життя, екологічного стану, соціального середовища обумовлюють формування соціальних ризиків, які становлять небезпеку існування для людини та суспільства. Зокрема, це ризики демографічного характеру, бідності, соціальної дезінтеграції, соціального відторгнення, руйнування соціальних цінностей, тінізації відносин у всіх сферах економіки, корупції тощо. В свою чергу, ці ризики є відображенням процесів саме девіантної соціалізації, що засвідчує важливість дослідження девіантної соціалізації економіки як в Україні загалом, так і в її регіонах зокрема.

Список використаних джерел:

1. Quality of Life Index 2010 // International Living [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.il-ireland.com/il/qofi2010>.
2. Quality of Life Index for 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp
3. Профілі країн, Україна // Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/uk/services/countryprofilesvisualization>.
4. Millennium Development Goals Database. United Nations Statistics Division [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.un.org/Data.aspx?q=poverty+&d=MDG&f=seriesRowID%3a584>
5. World Bank data on poverty level in CIS cited at YerevanMoscowKyiv_%E2%80%93Kishinev_Tbilisi_spacebridge [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.panarmenian.net/eng/economy/news/55320/>
6. The world development report 2011: Conflict, Security, and Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wdr2011_full_text.pdf.
7. WIN-Gallup International Association Global Barometer of Hope and Despair: 2011. – A WIN-Gallup International Report. – P.22
8. Introducing the Revolting Index The Wall Street journal [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.wsj.com/source/2011/02/25/introducing-the-revolting-index/?KEYWORDS=Ukraine>
9. Human development statistical tables // Human Development Reports. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Tables_reprint.pdf.
10. Global Competitiveness Report 2010-2011 // World economic forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf
11. Explore the Data, Ukraine // The Heritage Foundation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year>.

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

12. Всесвітній день проти туберкульозу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainian.ukraine.usembassy.gov/world-tuberculosis-day.html>
13. Ranking the Countries // The Heritage Foundation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/Index/ranking>.
14. Environmental Performance Index (EPI) 2011 // Sedac socioeconomic data and applications center [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sedac.ciesin.columbia.edu/es/epi/downloads.html>.
15. 2011 Index of Economic Freedom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/>
16. 2012 Index of Economic Freedom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/country/ukraine>
17. 2011 Corruption Perceptions Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/research/cpi/overview>
18. Как считать бедность [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://expert.ru/expert/2010/49/kak-schitat-bednost/>
19. Три чверті українців «відносно бідні» – ООН. – Економічна правда. – 9.04.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2010/04/9/232248/>
20. Каждый второй украинец не работает [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://job.ukr.net/news/kazhdj-vtoroj-ukrainec-ne-rabotaet/>
21. Майже 62% українців стали жити гірше – опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/ukr/detail/78459>
22. Людмила Шангіна Відмова від перегляду споживчого кошика має важкі соціальні наслідки/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/article.php?news_id=930
23. Eurostat 22.12.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/web/_download/Eurostat_Table_tec00114HTMLNoDesc.htm